

- НТП / Р. Н. Макаров // Теория и практика физической культуры. – 2001. – С. 37 – 41.
14. Николаев Ю. М. Теоретико-методологические основы физической культуры: автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра пед. наук / Ю. М. Николаев. – СПб., 1998. – 60 с.
15. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2005.
16. Пономарёв Н. И. Физическая культура как элемент культуры общества и человека / Н. И. Пономарёв. – СПб., 1996. – 280 с.
17. Фролов И. Т. Перспективы человека. Опыт комплексной постановки: проблемы, дискуссии, обобщения / И. Т. Фролов. – М.: Политиздат, 1983.–350с.
18. Adams-Webber J.P. Personal construct theory: Concepts and applications / J.P. Adams-Webber. – Chichester: Wiley, 1979. – 239 p.
19. Kelly G.A. The psychology of personal constructs / G.A.Kelly. – N.Y.: Norton & comp. 1995. V.I: A theory of personality. – 556 p.
20. Fransella F.A. A manual for repertory grid technique /F. Fransella. D. Bannister. – L.: Academic press, 1977. – 266 p.

УДК 796.011.3:373.1(477) „1950-1980”

Бугрій С. В.

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ НА
УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ
(50-80-ті рр. XX ст.)**

Стаття присвячена аналізу процесу навчання на уроках фізичної культури у загальноосвітніх школах України у 50-80-ті рр. XX ст. Встановлено, що у досліджуваній період домінуючими були три основні методи організації роботи на уроках фізичної культури: фронтальний, груповий та індивідуальний. Завдяки їм регулювалося інтелектуальне, волевое і фізичне навантаження учнів, забезпечувався оптимальний рівень їх працездатності. На організацію навчального процесу на уроках значною мірою впливали умови для занять фізичними вправами та теоретична і практична підготовка учителя.

Ключові слова: процес навчання, уроки фізичної культури, загальноосвітня школа.

Бугрій С. В. Организация процесса обучения на уроках физической культуры в общеобразовательных школах Украины (50-80-е гг. XX ст.) Статья посвящена анализу процесса обучения на уроках физической культуры в общеобразовательных школах Украины в 50-80-е гг. XX ст. Установлено, что в исследуемый период доминирующими были три основных метода организации работы на уроках физической культуры: фронтальный, групповой и индивидуальный. Благодаря им регулировалась интеллектуальная, волевая и физическая нагрузка учеников, обеспечивался оптимальный уровень их работоспособности. На организацию учебного процесса на уроках в значительной мере влияли

условия для занятий физическими упражнениями, теоретическая и практическая подготовка учителя.

Ключевые слова: процесс учебы, уроки физической культуры, общеобразовательная школа.

Bugrii S. V. Organization of process of teaching on the lessons of physical culture in general schools of Ukraine (50-80th XX item). The article is devoted the analysis of organization of process of teaching on the lessons of physical culture in general schools of Ukraine in 50-80th XX item It was set that in a probed period dominant were three basic methods of organization of work on the lessons of physical culture: frontal, group and individual. Due to them the intellectual, volitional and physical loading of students was regulated, the optimum level of their capacity was provided. On organization of educational process on lessons to a great extent influenced terms for employments by physical exercises, theoretical and practical preparation of teacher.

Key words: process of studies, lessons of physical culture, general school.

Важливим завданням розвитку сучасної загальної освіти є реалізація діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у практиці фізичного виховання школярів. Це обумовлює вибір і застосування таких форм та методів, які б у повній мірі розкривали потенціал кожного учня, розвивали його здібності, сприяли ефективній підготовці до дорослого життя.

У досліджуваній період відбувалося конструювання цілісної системи організації навчання фізичній культурі у загальноосвітніх закладах, яка спрямовувалася на підвищення ефективності уроку, виявлення конкретних шляхів і способів активізації рухової діяльності учнів. Вивчення теоретичних та практичних надбань досвіду української школи сприятиме поліпшенню фізичного виховання молоді у загальноосвітніх закладах. Важливі дослідження проблем, пов'язаних з організацією процесу навчання здійснені А. Алексюком, Ю. Бабанським, В. Бурлакою, Я. Вихрущем, В. Дяченко, А. Дьомінін, О. Кондратюком, І. Чередовим. Загальнометодичним аспектам фізичного виховання присвячені дослідження М. Бака, В. Белорусової, Е. Вільчовського, О. Григор'єва, М. Зубалія, Т. Каневця, Є. Приступи, С. Цвека та інших.

Певні проблеми організації навчання на уроках фізичної культури вивчали Г. Апанасенко, І. Аршавський, В. Базарний, А. Борисенко, А. Віндюк, М. Дубовис, М. Козленко, О. Леонов та інші.

Проте висвітлення окремих аспектів цього історико-методичного явища не дозволяє створити цілісне наукове уявлення про його еволюцію як у хронологічному, так і в теоретичному аспектах. Усе це потребує здійснення спеціальних досліджень, пов'язаних з аналізом розвитку уроку фізичної культури на різних етапах становлення української школи.

Мета статті – проаналізувати організацію процесу навчання на уроках фізичної культури у загальноосвітніх школах України у 50-80-ті рр. XX ст.

Починаючи з 50-тих рр. XX ст., вимоги до організації уроків фізичної культури спрямовувалися на збільшення їх щільності, тобто насиченості різнобічними та змінюваними за планом видами рухових дій, які були підпорядковані головній меті уроку. Вважалося, що заняття проведено на належному методичному рівні, якщо 65-75 % його часу учні виконували фізичні вправи [13, с. 54]. Збільшення щільності уроку безпосередньо пов'язувалося з удосконаленням методів організації роботи на уроках фізичної культури. Одним із них вважався поділ учнів на групи. Досвід такої побудови роботи, коли в основній частині уроку учні працювали у 3-4 групах, свідчив, що час виконання вправ кожним школярем на спортивному обладнанні збільшувався до 18-20 хв. [14, с. 26]. Окремі учителі відповідально й творчо ставилися до організації групового методу роботи на уроках. Так, учителька СШ № 67 м. Дніпропетровська Н. І. Грищенко мала у кожному класі до восьми груповодів, з якими вела систематичну роботу. Крім того, вона широко використовувала наочність по всіх розділах програми. Частину таких посібників вчителька придбала, а частину зробила своїми силами. На кожному уроці групи мали наочні посібники, що значно поліпшувало якість виконання фізичних вправ школярами [16, с. 41].

Вдало будували уроки за груповим методом учитель СШ № 4 м. Овруча (Житомирська область) Б. М. Бірман. Ось як ним було проведено заняття у 6 класі (березень 1961 року): „Всі учні у спортивній формі вишикувалися. Після рапорту чергового учня про готовність класу до занять вчитель ставить завдання і розпочинає „розминку“. Після чого клас ділиться на 3 групи: перша – займається на канаті; друга – акробатикою; третя – опорними стрибками. Розповідь учителя коротка і зрозуміла, показ – чіткий. Кожна група займається на снаряді 8 хв., учні виконали кожен вправу 6-8 разів. Якість виконання хороша. Групами керували кращі учні, вчитель здійснював загальне керівництво, показ, звертав увагу на недоліки, надавав поради невстигаючим школярам, 6 хв. було відведено „Лінійній естафеті“ з елементами акробатики. В кінці уроку вчитель підвів підсумки, відзначив кращих учнів, недоліки, виставив оцінки. Настрій учнів після уроку залишився хороший” [17, с. 60-61].

Але здебільшого учителі обмежувалися традиційним поділом класу на дві підгрупи – хлопчиків та дівчаток, в результаті чого фізичне навантаження на уроках було недостатнім. У матеріалах Севастопольського міського управління освіти за 1958-1959 навчальний рік вказувалося, що такий спрощений підхід в організації групової роботи призводить до тривалих перерв між вправами через чекання школярами своєї черги біля спортивного обладнання [15, с. 44].

Керівництво органів освіти як суттєвий недолік у роботі учителів розцінювало недостатню інтенсивність рухової діяльності школярів. Так, у „Звіті Херсонського обласного відділу народної освіти про фізичне виховання учнів у школах області

за 1955-1956 навчальний рік” зазначалося, що „деякими учителями уроки фізичного виховання проводяться на низькому методичному рівні. Учні не розбиваються на підгрупи, внаслідок чого більший час уроку простоюють біля спортивних снарядів, чекаючи черги для виконання вправ” [12, с. 125].

Але кардинально виправити становище було неможливо, оскільки більшість учителів фізичного виховання у 50-ті рр. XX ст. не мали ні належного педагогічного досвіду, ні відповідної професійної освіти. Така ситуація була типовою навіть для столичних шкіл, про що свідчив „Звіт про стан фізичного виховання учнів у школах м. Києва за 1955-1956 навчальний рік”. Ось яка оцінка давалася у ньому роботі учителів на уроках фізичної культури: „Низька щільність уроків, слабе знання методики викладання, формальне складання конспектів уроків, в яких не відображається конкретний матеріал, слабе знання програмного матеріалу, техніки вправ, страховки та спортивної термінології. Матеріал подається на уроці не так, як планується у конспекті” [11, с. 121].

Не відбулося значного поліпшення ситуації і у 60-ті рр. XX ст. У „Довідці про стан фізичного виховання учнів у школах Рівненської області за 1963-1966 рр.” з цього приводу зазначалося, що у конспектах учителів „лише вказують назву вправи. Як ця вправа буде вивчатися чи вдосконалюватися, кількість її повторювання, мета виконання, кількість часу на певну частину уроку не вказано”. У документі наводився приклад конспекту уроку фізичної культури для 5 класу, який, на думку авторів „Довідки”, містив вказані принципові помилки:

„Тема уроку: стрибки у висоту способом переступання.

Час – 45 хв.

Місце – спортивна площадка.

а) Вступна частина. Рапорт, привітання, слідування до місця занять;

б) Основна частина. Розучування техніки стрибка у висоту способом переступання;

в) Заключна частина – кидання гранати, ходьба, біг” [3, с. 4-5].

У 70-ті рр. XX ст. було остаточно визначено і обґрунтовано три основні методи організації роботи на уроках фізичної культури: фронтальний, груповий та індивідуальний.

Фронтальний метод передбачав виконання усім класом одних і тих самих завдань під безпосереднім керівництвом учителя в межах відведеного часу. Найбільше застосування фронтальний метод знаходив у вступній та заключній частинах уроку, а в основній – при проведенні ігор, виконанні загальнорозвиваючих вправ, при початковому розучуванні нових рухових дій (наприклад: стройових вправ, бігу, лижних походів та інше).

При використанні групового методу клас розподілявся на декілька колективів, переважно за рівнем підготовки учнів. Вони отримували своє власне завдання і виконували його під керівництвом призначеного з числа школярів старшого групи на спеціально відведеному місці. Цей спосіб

використовувався переважно при вивченні гімнастичних вправ на снарядах. Враховуючи, що при роботі таким методом виникала значна кількість пауз, учителям рекомендувалося заповнювати їх додатковими навчальними завданнями: спостереженням, аналізом і оцінкою дій товаришів; самостійним виконанням тієї самої вправи в полегшених умовах та інше.

Сутність індивідуального методу полягала у тому, що окремі учні отримували персональні завдання і виконували їх незалежно від змісту і умов роботи товаришів. Застосування такої організації навчального процесу на уроці допомагало школярам оволодівати уміннями самостійно займатися фізичними вправами, що було особливо важливо для учнів старших класів.

Виконання індивідуальних завдань будувалося або за планом, запропонованим учителем, або, що було більш цінним, за рахунок самостійності і творчої ініціативи учня, який сам визначав, які на даний момент вправи є для нього найбільш важливі і необхідні [2, с. 13].

У кінці 70-тих років з'являється ще один метод організації навчального процесу на уроках фізичної культури. Він отримав назву „поточного” і полягав у тому, що учні виконували вправи один за одним. Як основний він був зафіксований у шкільній програмі для 4 – 8 класів: „Необхідно передбачити таку організацію учнів на уроці, щоб усі вони були зайняті (фронтальне виконання, поточне або невеликими групами по „станціях” [10, с. 5]. Можливість запровадження поточного методу обумовлювалася покращенням матеріального забезпечення шкіл і наявністю спортивного обладнання, яке характеризувалося високою пропускнуною спроможністю. Цим способом проводилися вправи на колоді, стрибки в довжину і висоту з розбігу, акробатичні вправи та окремі вправи у висі та упорі. Усі вправи, що проводилися поточним методом, мали попередньо вивчатися груповим [8, с. 50].

Починаючи з 70-х рр. ХХ ст. значно зростає увага до педагогічного контролю на уроці за рівнем фізичної підготовленості учнів. З цією метою в залежності від проходження навчального матеріалу передбачалося проведення перевірок різних видів рухових дій учнів із використанням експрес-тестів: сили кисті, стрибка у довжину з місця, кидка набивного м'яча з-за голови обома руками з різних положень, біг зі старту з максимальною швидкістю та інше [7, с. 96].

Передбачалося, що у класному журналі протягом уроку учитель мав виставити не менше 4 – 5 оцінок, а за четверть кожний учень мав набрати 5 – 7 оцінок [5, с. 33].

У 80-ті рр. ХХ ст. організація навчального процесу на уроках фізичної культури пов'язувалася із дотриманням низки педагогічних закономірностей: цілеспрямованості; поступовості і наступності завдань; зростання рівня їх складності; поєднання індивідуальної, групової і фронтальної роботи на основі урахування особливостей і можливостей кожного окремого учня.

Так, у комплексній програмі зазначалося, що найважливіші вимоги до уроку пов'язувалися з забезпеченням диференційованого підходу до учнів з урахуванням стану їхнього здоров'я, фізичного розвитку, статі і рухової підготовленості; досягненням високої моторної щільності, динамічності, емоційності, освітньої та інструктивної спрямованості навчальних занять; формуванням в учнів навичок і умінь самостійних занять фізичною культурою [6, с. 4].

Методично правильною вважалася така послідовність виконання вправ на уроках: спочатку діти виконували рухові дії, спрямовані на формування правильної постави; потім учні займалися вправами, у яких брали участь великі групи м'язів (ходьба на місці, присідання, випади); після цього наступала черга вправ, які переважно впливали на м'язи рук, плечового поясу, спини, черевного пресу і ніг. Закінчувався комплекс вправами помірної інтенсивності з навчанням правильного дихання [9, с. 27].

Вправи, пов'язані з точністю рухів, складною координацією, проявами спритності та швидкості, пропонувалися для засвоєння дітьми, як правило, на початку основної частини, а вправи на розвиток сили і витривалості – в її кінці [9, с. 30].

Прикладом дотримання принципу поступовості і наступності завдань може служити використання рухливих ігор для фізичного розвитку школярів. У початкових класах рекомендувалося включати їх до кожного уроку фізичної культури. Як правило, вони входили до його основної частини. У 4 – 7 класах використовувалися в основному рухливі ігри, які сприяли засвоєнню певних технічних елементів окремих видів спорту. У старших класах ігри застосовуються для розвитку рухових якостей [9, с. 27].

Реалізуючи завдання комплексного підходу, учитель фізичної культури мав забезпечувати і належну інтенсивність навчально-виховного процесу. Це означало, що на уроках, по-перше, необхідно було домагатися якнайбільшої зацікавленості учнів, їх умотивованості, високої активності, оптимальної щільності занять, а також максимального рівня допустимих навантажень при виконанні вправ. По-друге, передбачалося уміле використання матеріальної бази – засобів навчання, наочності, дидактичних матеріалів, приладів та тренажерів [9, с. 32].

Велике значення для ефективного проведення уроків мали професійні якості учителя. Наприклад, учитель О. Т. Наріжний Городищенської СШ, Рівненської області насичував свої заняття великою кількістю допоміжних і спеціальних вправ. „Уміло пов'язуючи різні методи проведення уроків, він на кожному з них включав щось нове, цікаве, що активізувало дітей, підвищувало ефективність навчального процесу. Завдяки цьому учні мали досить достатній рівень фізичного розвитку, успішно засвоювали навчальний матеріал” [4, с. 4].

В умовах реалізації комплексного розвитку рухових якостей та підвищення функціональних

можливостей організму найбільш ефективним способом побудови роботи школярів на уроках фізичної культури вважалось колове тренування. Воно мало застосовуватися лише тоді, коли учні оволодівали усіма видами вправ, які включалися до завдань [9, с. 30].

Загальні вимоги до організації уроку фізичної культури сформулював педагог зі Львова Г. Васильков: „підготувати та провести урок – означає, по-перше, чітко визначити мету і завдання конкретного заняття з урахуванням його місця в системі уроків, уміло пов'язати навчання і розвиток учнів з вирішенням виховних завдань. По-друге, правильно підібрати і розподілити по частинах уроку допоміжні і основні вправи, здійснити відбір методів і методичних прийомів для кожного виду вправ. По-третє, продумано поєднати колективні та індивідуальні форми роботи з учнями та уміло організувати їх активну самостійну роботу. І, нарешті, по-четверте, забезпечити організаційну чіткість уроку, необхідну для вирішення поставлених завдань” [1, с. 11].

Ретроспективний аналіз джерел свідчить, що у досліджуваній період організація процесу навчання на уроках фізичної культури спрямовувалася на забезпечення найбільш активної діяльності дітей. Вплив кожного уроку на учнів мав бути різностороннім, як в плані фізичної освіти, так і в плані фізичного розвитку.

Збільшення щільності уроку безпосередньо пов'язувалося з удосконаленням методів організації роботи на уроках фізичної культури. Одним із них вважався поділ учнів на групи. Саме завдяки цьому учитель міг будувати діяльність школярів не лише за змістом, а й за характером.

У 70-80-ті рр. ХХ ст. домінуючими стають три основні методи організації роботи на уроках фізичної культури: фронтальний, груповий та індивідуальний. Завдяки їм регулювалося інтелектуальне, волевовольне і фізичне навантаження учнів, забезпечувалося оптимальний рівень їх працездатності. На організацію навчального процесу на уроках фізичної культури значною мірою впливали умови для занять фізичними вправами (місце проведення, матеріальне обладнання, час, температурні умови тощо) та педагогічний досвід учителя, його теоретична і практична підготовка.

Подальшого вивчення потребує проблема організації уроків фізичного виховання у різних типах середніх навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильков Г. А. КПД урока и его слагаемые / Г. А. Васильков // Физическая культура в школе. – 1988. – № 1. – С. 11 – 16.
2. Грантынь К. Х. Организация урока / К. Х. Грантынь, Г. Ф. Шитикова // Физическая культура в школе. – 1975. – № 1. – С. 11 – 14.
3. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. Р-2, оп. 6, спр. 50, 65 арк.
4. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2, оп. 6, спр. 324, 21 арк.
5. Державний архів Сумської області, ф. 3640, оп. 1, спр. 427, 55 арк.

6. Комплексна програма фізичного виховання учнів 1-11 класів загальноосвітньої школи. – К.: Радянська школа, 1988. – 60 с.
7. Леонов О. З. Зрослі вимоги до уроку фізичної культури / О. З. Леонов // Радянська школа. – 1975. – № 9. – С. 94 – 97.
8. Методика физического воспитания школьников / [Аросьев Д. А., Бавина Л. В., Баранчукова Г. В. и др.]; под ред. Г. Б. Мейксона, Л. Е. Любомирского. – М.: Просвещение, 1989. – 143 с.
9. Методическое руководство для работы по комплексной программе физического воспитания учащихся 1-11 классов // Физическая культура в школе. – 1986. – № 2. – С. 27-33.
10. Программы средней общеобразовательной школы. Физическая культура. 4 – 8 классы. – К.: Радянська школа, 1979. – 95 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 15, спр. 1956, 168 арк.
12. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1957, 175 арк.
13. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2376, 264 арк.
14. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2611, 145 арк.
15. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2612, 159 арк.
16. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2949, 163 арк.
17. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3220, 291 арк.

УДК 378.371.13

Ткаченко Т. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

РОЛЬ МЕТОДІВ ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ У ТВОРЧОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розглядаються методи викладання постановки голосу, їх специфічні особливості та основні принципи роботи зі студентами музично-педагогічних факультетів. Розробка методів навчання має довгий шлях становлення, різні підходи та тлумачення. Автор зупиняється на такій характеристиці: методом навчання у найзагальнішому розумінні слова є спосіб передачі знань і розвитку в учнів умінь і навичок. Метод навчання – це знаряддя в руках вчителя, це спосіб його дії по відношенню до учня і способи роботи учня під керівництвом вчителя.

Ключові слова: метод, постановка голосу, вчитель музики та співу, вокальні вправи.

Ткаченко Т. В. Роль методів постановки голосу в творчеському розвитку личности будущего учителя музыки. В статье рассматриваются методы преподавания постановки голоса, их специфические особенности и основные принципы работы со студентами музыкально-педагогических факультетов. Разработка методов обучения имеет длинный путь становления, разные подходы и толкования. Автор останавливается на следующей характеристике: методом обучения в самом общем понимании слова является способ передачи знаний и развития у учеников умений и навыков. Метод обучения – это орудие в руке учителя, это способ его